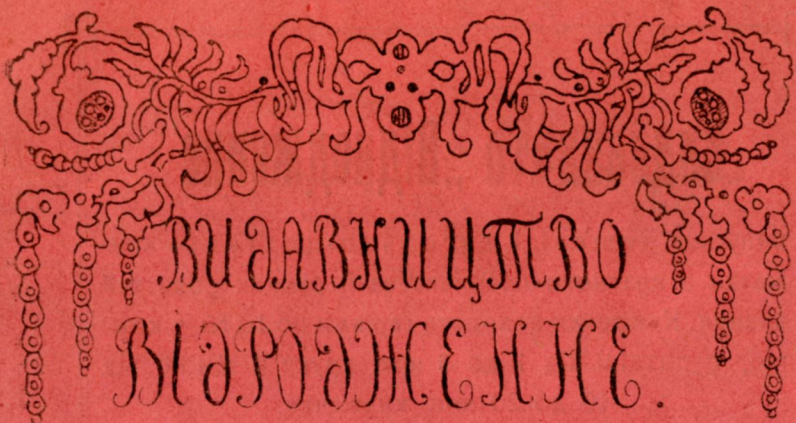

108 / 1. 5

Іван Котляревський.

НАТАЛКА ПОЛТАВКА.

Українська оперета.

№ 1.

ЦІНА 15 КОП.

Видавництво „Відродження“

випускає дешеві і загально-доступні книжечки з красною письменства й різних областей знання. Книжечки виходять серіями по 10 № у кожній, в розмірі від 1 до 3 арк. друку й ціною від 10 до 20 коп. книжечка.

В першій десятку увійдуть такі твори української літератури:

- № 1. **Ів. Котляревський**, Наталка Полтавка.
- № 2. **Гр. Квітка-Основ'яненко**, Перекотиполе.
- № 3. **М. Гоголь**, Сорочинський ярмарок.
- № 4—5. **Т. Шевченко**, Гайдамаки.
- № 6. **Марко Вовчок**, Три оповідання (Два сини, Викуп, Чари).
- № 7. **Ів. Нечуй-Левіцький**, Рибалка Панас Круть.
- № 8. **Ів. Франко**, До світла.
- № 9. **В. Стефаник**, Синя книжочка.
- № 10. **██████████ ██████████** й ин. оповід.

При кожній книжечці портрет і короткий життєпис автора.

Другий десяток міститиме популярно-наукові розвідки про всякі справи українського й світового життя. Друкують ся:

2006

~~30690~~ / Т Б.

Іван Котляревський.

353

785.6 - 293

601d.

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ 46099

823

Передмова.

Іван Котляревський побачив світ 29-го серпня 1769 р. в Полтаві. Батько його служив канцеляристом в полтавському магістраті. Змалку Котляревський вельми охочий був до науки, але як у Полтаві тоді інших шкіл добрих не було, то його після початкової науки у дяка дано до духовної семінарії. Ще в школі Котляревський так уславив ся між товариством своїми віршами, що його прозвали „рифмачем“. Скінчивши науку в семінарії, Котляревський став за вчителя до панів і разом з тим почав писати перші пісні своєї „Енеїди“, що його ім'я зробила славним на віки. Живучи на селі й люблячи щиро рідний народ свій, його мову та звичаї, Котляревський частенько одягав свитку та ішов „на вулицю“ або на „вечорниці“ — поміж простих людей, і там пізнавав народню мову, звичаї і весь побут народній. Р. 1789 Котляревський кидає вчити дітей та йде на службу, спершу судовиком до полтавського магістрату, а далі, р. 1796 до війська. Р. 1810 його настановлено за „надзирателя“ в школі для дітей незаможного панства в Полтаві; р. 1827 Котляревського зроблено „попечителем богоугодного зазеденія“, теж таки в Полтаві, й тут він служив аж до р. 1835, коли покинув службу зовсім. Помер Котляревський 29-го жовтня р. 1838. Заслуга Котляревського в історії українського письменства незмірно велика: він перший на Україні почав писати народньою мовою і положив своїми писаннями початок нової художньої літератури української. Року 1798 в Петербурзі надруковано першу книжку українською мовою — три частини з „Перелицьованої Енеїди“ (дальші видання були: рр. 1808, 1809, 1842, 1862, 1875, та ин.); р. 1805 написано „Оду до князя Куракіна“, р. 1818 — „Наталку Полтавку“, а згодом „Москаля Чарівника“. Від писань першого українського поета віє живим народним духом, щирим спочуттем до народу та вболіванням над тяжкою долею, не диво-ж, що їх і досі читають та виставляють в театрі. Р. 1898 уся соборна Україна святкувала 100-літні роковини нового українського письменства, а у Полтаві батькови українського письменства р. 1903 поставлено пам'ятник. Низче друкуємо його невмирущу „Наталку Полтавку“.

Наталка Полтавка.

УКРАЇНЬСЬКА ОПЕРА В ДВОХ ДІЯХ.

О С О Б И :

Наталка, українська дівчина.

Горпина Терпелиха, її мати.

Петро, любовник Наталки.

Микола, дальший свояк Терпелихи.

Тетерваковський, возний, жених Наталки.

Макогоненко, сільський виборний.

Д І Я І.

Село над рікою Ворсклою. В глибині сцени улица, що веде до ріки; тут межі хатами і хата Терпелихи.

I.

Наталка (виходить з хати з коновками на коромислі, а прийшовши до ріки, ставить коновки на березі, ходить задумавшись а потім співає):

Віють вітри, віють буйні, аж дерева гнуть ся,
Ой як болить моє серце, а сльози не ллють ся!
Трачу літа в лютім горі і кінця не бачу,
Тільки тоді і полегша, як нишком поплачу,
Не поправлять сльози щастю, серцю лекше буде;
Хто щаслив був хоть часочок, по вік не забуде.

Єсть же люде, що і моїй завидують долі:
 Чи щаслива ж та билинка, що росте у полі?
 Що на полі, на пісочку, без роси на сонці?
 Тяжко жити без милого і в своїй сторонці!
 Де ти милий, чорнобривий? де ти? озови ся!
 Як я бідна тут горюю, прийди, подиви ся!...
 Полетіла б я до тебе, та крилець не маю,
 Щоб побачив, як без тебе з горя висихаю.
 До кого-ж я пригорну ся і хто приголубить,
 Коли тепер нема того, який мене любить?

Петре, Петре! де ти тепер? Може де скитаєш ся у нужді й горі і проклинаєш Наталку, що через неї утеряв пристанище, а може... (*плаче*) може й забув, що я живу на світі!... Ти був бідний, любив мене, і за те потерпів і мусів мене оставити; я тебе любила і тепер люблю. Ми тепер рівня з тобою: і я стала така бідна, як і ти; верни ся ж до мого серця! Нехай глянуть очі мої на тебе іще раз і на віки закриють ся...

II.

Возний (*переходячи, підходить до Наталки*). Благоденственного і мирного пребивання!... (*В сторону*). Удобная okazія предстала зділати о собі предложеніє на самоті.

Наташка (*кланяючи ся*). Здорові були, добродію, пане возний!

Возний. Добродію! добродію!... Я хотів би, щоб ти звала мене — теє то, як його — не више упомянутим іменем.

Наталка. Я вас зову так, як все село наше величає, шануючи ваше письменство і розум.

Возний. Не о сем, галочко, — теє то, як його — клопочу я; но желаю із медових уст твоїх слішати умилительное названіє, сообразное моему чувству. Послушай:

От юних літ не знал я любви,
 Не ощущал возженія в крови,
 Как вдруг предстал Наталки вид ясний,
 Как райский крин душистий, прекрасний;

Утробу всю потряс,
Кров взволновалась,
Душа смішалась:
Настал мой час!

Настал мой час, і серце все стонеть;
Как камень, дух в пучину зол тонеть.
Безмірно, ах! люблю тя дівичю,
Как жадний волк младую ягницю.

Твой предвіщасть зрак
Мні жизнь дражайшу,
Для чувств сладчайшу,
Как з медом мак!

Противні мні стануть і розділи,
Позви і копи страх надоїли;
Незносен мні синклит весь бумажний,
Противен тож і чин мой преважний.

Утіху ти подай
Души смятенной
Моєй письменной,
О ти, мой рай!...

Не в состоянні поставити на вид тобі сили любови моєї! Когда би я иміл — теє то, як його — стілько язиков, скілько артикулов в статуті, или скілько запятых в магдебурьском праві, то і сих не довліло би на восхваленіє ліпоти твоєї! Єй, єй! люблю тебе... до безконечности!

Наталка. Бог з вами, добродію! що ви говорите! Я річи вашої в толк собі не возьму.

Возний. Лукавиш, — теє то, як його — моя галочко!... і добре все розумієш. Ну, коли так, я тобі коротенько скажу: я тебе люблю і женитись на тобі хочу.

Наталка. Гріх вам над бідною дівкою глумитись! Чи я вам рівня? Ви пан, а я сирота; ви багатий, а я бідна; ви возний, а я простого роду. Та і по всьому я вам не під пару.

Возний. Изложенні в отвітних річах твоїх резони суть—теє то, як його — для любови ничтожні. Уязвленноє чисто-сердечною любовію серце, по всім божеским і чоловіческим законам, не взираєть ні на породу, ні на літа, ні на состояніє. Оная любов все — теє то, як його — ровняєть. Рци одно слово: люблю вас, пане

возний, і аз, вище упомянутий, виконаю присягу о вір-
ном, і вічном союзі з тобою.

Наталка. У нас є пословиця: „Знай ся кінь з ко-
нем а віл з волом“. Шукайте собі, добродію, в городі
панночки. Чи там трохи єсть суддівен, писарівен і гар-
них попівен? Любую вибирайте. Ось пійдїть лишень
в неділю або в празник по Полтаві, то побачите таких
гарних, таких гарних, що і розказати не можна!

Возний. Бачив я многих і ліпообразних і багатих;
но серце мое не имієть — теє то, як його — к ним по-
ползновенія. Ти одна заложила йому позов на вічний
роки, і душа моя ежечасно волаєть тебе і послі ниш-
порной даже години.

Наталка. Воля ваша, добродію; а ви так з пись-
менна говорите, що я того не зрозумію, та й не вірю,
щоб так швидко і дуже залюбитись можна було.

Возний. Не віриш? Так знай же, що я тебе дав-
но вже — теє то, як його — полюбив, як тільки ви
перейшли в наше село. Моїх діл околичности, возни-
кающїй із неудобних обстоятельство, удерживали соді-
лати признаніє пред тобою; тепер же читаю — теє то,
як його — благость в очах твоїх. До формального
опреділення о моєй участі, открой мні хотя в термині,
партикулярно, резолюцію: могу ли — теє то, як його —
без одсрочек, волокити, проторов і убитков, получить
во вічноє і потомственное владініє тебе, движимое і не-
движимое имініє для душі моєй, з правом владіти то-
бою спокійно, безпрекословно, і по своєй волі — теє
го, як його — распоряджати? Скажи, говорю!... Отвѣчай,
отвѣтствуй: могу ли бити — теє то, як його — мужем
пристойним і угодливим душі твоєй і тілу,

Наталка (співає).

Видно шляхи полтавськїі і славу Полтаву —
Пошануйте сиротину і не вводьте в славу.

Не багата я і проста, та чесного роду,

Не стижу ся шити, прости і носити воду.

Ти в жупанах і письменний і рівня з панами:

Як же можеш ти дружить ся з простими дівками?

Єсть багацько городянок, вибирай любую;

Ти пан возний: тобі треба не мене сільськую.

Так добродію, пане возний. Перестаньте жартувати надо мною, безпомощною сиротою. Моє все багатство єсть моє добре ім'я: через вас люде почнуть шептати про мене, а для дівки, коли об ній люде зашепчуть... *(Музика зачинає грати прелюдію. Возний розмірковує, і смішні міни грають на його лиці. Наталка задумуєть ся).*

III.

Виборний *(показуєть ся на улиці, іде і співає).*

Дід рудий, баба руда,
Батько рудий, мати руда,
Дядько рудий, тітка руда,
Брат рудий, сестра руда;
І я рудий руду взяв,
Бо рудую сподобав.

Ой по горі по Панянці,
В понеділок дуже вранці,
Ішли наші новобранці;
Поклонили ся шинкарці,
А шинкарка на їх — морг:
„Іду, братіки, на торг“.

Ішли Ляхи на три шляхи,
А Татари на чотири,
Шведи враги поле крили;
Козак в лузі окликнув ся,
Швед, Татарин, Лях здрігнув ся,
В дугу всякий ізігнув ся!

Наталка взяла свої коновки і пійшла до дому. Виборний підійшов до возного).

Возний. Чи се — теє то, як його — нова пісня пане виборний?

Виборний *(кланяючи ся).* Та се, добродію, не пісня, а нісенітниця. Я співаю иноді, що в голову лізе. Вибачайте, будьте ласкаві: я не добачав вас.

Возний. Нічого, нічого. Відкіль се так... чи не з гостей ідете — теє то, як його?

Виборний. Я іду з дому. Випроважав гостя: до мене заїзжав засідателъ наш, пан Шипавка; так уже, знаєте, не без того: випили по одній, по другій, по

третій, холодцем та ковбасою закусили, та вишнівки з кварту укутали, та й, як то кажуть, і підкріпили ся.

Возний. Не розказував же пан Щипавка якої новини?

Виборний. Де то не розказував! Жалував ся дуже, що всьому земству урвала ся тепер удка; та так, що не тільки засідателям, да і самому комисарови не те уже, що було. Така, каже халепа, що притьмом накладно служити; бо каже, що перше дурницею доставалось, то тепер або випросити треба або купити.

Возний. От, правда, правда! Даже і в повітом суді і во всіх присутственных містах униніє возпоследовало; малійшая проволочка або прижимочка просителю, як водилось перше, почитаєть ся за уголовное преступленіє; а взяточок, сиріч винужденний подарочок, весьма очень искусно у істця ілі отвітчика треба виканючити. Та що й говорить! Тепер і при некрутських наборах вовся не той порядок ведеть ся... Трудно становить ся жити на світі.

Виборний. За те нам, простому народови, буде добре, коли старшина буде богобоязлива і справедлива, не допускать письменним п'явкам кров із нас смоктати... Та куди ви, добродію, налагодились?

Возний. Я наміревав — теє то, як його — посітити нашу вдовствующую дякониху; та, побачивши тут Наталку (*зітхає*), остановив ся побалакати з нею.

Виборний. Наталку? а де ж вона? (*Оглядаєть ся*.)

Возний. Може пішла до дому.

Виборний. Золото, не дівка! Наградив Бог Терпелиху дочкою. Окрім того, що красива, розумна, моторна і до всякого діла дотепна, яке у неї добре серце, як вона поважає матір свою, шанує всіх старших себе, яка трудяща, яка рукодільниця, що й себе і матір свою на світі держить!

Возний. Нічого сказати — теє то, як його — хороша, хороша, і уже в такім возрасті...

Виборний. Та й давно б час, так щож! Сирота іще й бідна, ніхто не квапить ся...

Возний. Однакож я чув, що Наталці траплялись женихи і весьма пристойні. Наприклад Тахтаулівський дячок, чоловік знаменитий басом своїм, ізучен ярмолюя і даже знаєть печерський лаврський напів; другий, во-

досний — теє то, як його — писарь із Восьмачок, чоловік не убогий і продовжавший службу свою безпорочно скоро год; третій, підканцелярист із суда, по імени Скоробреха, і многиі другиі. Но Наталка...

Виборний. Що? одказала? Добре зробила! Тахтаулівський дяк пе горілки багато і уже спада з голосу; волосний писарь і підканцелярист Скоробреха, як кажуть, жевчики обидва і голі, вашеці проше, як хлистки, а Наталці треба не письменного, а хазяїна доброго, щоб умів хліб робити і щоб жінку свою з матірю годував і зодягав.

Возний. Длячогож не письменного? Наука — теє то, як його — в ліс не веде; письменство не єсть преткновеніє ілі поміха ко вступленію в законний брак. Я скажу за себе: правда я — теє то, як його — письменний; но по благости Всевишнього єсьм чоловік, а по милости дворян возний, і живу, хоч не так як люде, а хоч біля людей. Копійка волочить ся і про чорний день имість ся; признаюсь тобі, приятелю, буде чим і жінку — теє то, як його — годувати і зодягати.

Виборний. Та чом же ви не одружите ся? Уже ж, здасть ся, пора. Хиба в ченці постригатись хочете? Чи ще, може, сужена на очі не нависла?... Хиба хочете, щоб вам на весіллі сю пісню співали?... Ось слухайте:

Ой під вишнею, під черешнею

Стояв старий з молодою, як із ягодою.

І просила ся і молила ся:

„Пусги мене, старий дїду, на вулицю погулять!

— Ой, я й сам не піду і тебе не пущу:

Хочеш мене старенького та покинути.

Ой не кидай мене, моя голубочко!

Куплю тобі хатку, іще сїножатку,

І ставок і млинок і вишневий садок!“ —

„Ой не хочу хатки, анї сїножатки,

Нї ставка нї млинка нї вишневого садка.

Ой ти старий дїдуга, ізогнув ся як дуга —

А я молоденька, гуляти раденька.“

Возний. Коли другиі облизня піймали, то і ми остерегаємо ся. Наталка многим женихам піднесла печеного кабака; глядя на сие, і я собі на умі.

Виборний. А вам що до Наталки? будто всі дівки на неї схожі? Не тільки світа, що в вікні; сього дива повно на світі. Та до такого пана, як ви, у инчої аж жижки задріжати!

Возний. (до себе) Признаюсь йому в моєй любові к Наталці!... Послухай, пане виборний! Нігде — тєє то, як його — правди діти: я люблю Наталку всею душею, всею мислюю і всім серцем моїм; не могу без неї жити, так її образ — тєє то, як його — за мною і слідить. Як ти думаєш? як совітуєш в такому моїм припадці?

Виборний. А що тут довго думати? Старостів послати за рушниками, та й кінець. Стара Терпелиха не зсунулась ще з глузду, щоб вам одказати.

Возний. Ох, ох, ох!... Стара не страшна, так молода — кирпу гне!... Я уже їй говорив, як то кажуть, на догад буряків, — тєє то, як його — так де? ні приступу!...

Виборний. Що-ж вона говорить? чим одговорюєть ся і що каже?

Возний. Вона ізлагаєть нерезонній — тєє то, як його — причини; вона приводить в довод знакомство вола з волем, коня з конем; нарицаєть себе сиротою а мене паном, себе бідною а мене багатим, себе простою — тєє то, як його — а мене возним, і рішительний приговор учинила, що я їй а вона мені не рівня — тєє то, як його.

Виборний. А ви-ж їй що?

Возний. Я їй пояснив, що любов все рівняєть.

Виборний. А вона-ж вам що?

Возний. Що для мене благопристойнійш панночка, ніж проста селянка.

Виборний. А ви-ж їй що?

Возний. Що вона — тєє то, як його — одна моя гєєспожа.

Виборний. А вона-ж вам що?

Возний. Що вона не вірить, щоб так дуже — тєє то, як його — можна полюбити.

Виборний. А ви-ж їй що?

Возний. Що я її давно люблю.

Виборний. А вона-ж вам що?

Возний. Щоб я одв'язав ся од неї.

Виборний. А ви-ж їй що?

Возний (*палко*). Що? — Нічого! Тебе чорт при-ніс — теє то, як його — Наталка утєкла, а я з тобою остав ся.

Виборний. Ой ви, письменний! В гору дерете ся, а під носом нічого не бачите! Наталка обманювала вас, коли казала, що ви їй не рівня. У неї не те на серці.

Возний. Не те? А що-ж такеє?

Виборний. Уже-ж не що: другого любить. Ви може чували, що як вони ще жили в Полтаві і покій-ний Терпило живий був, то приняв був до себе якогось сироту Петра за годованця. Хлопець виріс славний, гарний, добрий, прєворний і роботящий — він од Наталки старший був годів три або чотири, з нею вигодовав ся і зріс вкупі. Терпило і Терпелиха любили годованця свого як рідного сина, та було й за що! — а Наталка любила ся з Петром, як брат із сестрою. От, Терпило, понадіявшись на своє багатство, зачав знакомитись не з рівнею; зачав, бач, заводити бєнькети з повітчиками, з канцеляристами, купцями і цехмістрами: пив, гуляв, шахрував гроші; покинув свій промисел, помалу розточив своє добро, розпив ся; зачав гримати за Наталку на доброго Петра і вигнав його із свого дому; і після, як не стало і посліднього сього робітника, Терпило зовсім ізвів ся, — в бідности вмер і без куса хліба оставив жінку і дочку.

Возний. Яким же побитом — теє то, як його — Терпелиха з дочкою опинила ся в нашім селї?

Виборний. У Терпила в городї на Мазурівцї був двір гарний з рубленою хатою, коморою, льохом і садком. Терпелиха, по смерти свого старого, все те продала, перейшла в наше село, купила собі хатку і тепер живе, як ви знаєте

Возний. А вищєречений Петро де — теє то, як його — обр'єтаєть ся?

Виборний. Бог же його зна. Як пішов з двора, мов в воду упав, чутки нема. Наталка без душі його любить, через його всім женихам одказує, та й Терпелиха без сліз Петра не згадує...

Возний. Наталка неблагоразумна: любить такого чоловіка, которого — теє то, як його — може і кістки погнили. Лучше синиця в жмені, як журавель в небі.

Виборний. Або, як той Грек мовив: „лучше живий хорунжий, як мертвий сотник.“ А я все таки думаю, коли-б чоловік добрий найшов ся, то-б Наталка вийшла заміж; бо убожество їх таке велике, що не в могуту становить ся.

Возний. Сердешний приятелю! возьми ся у Наталки і матери хожденіє иміти по моєму сердечному ділу. Єжели вийграєш — тее то, як його — любов к мені Наталки і убідиш її доводами сильними довести її до брачного моего ложа на законном основанії, то не пожалію — тее то, як його — нічого для тебе. Вір, без дані, без пошлени, кому хочеш позов заложу і контроверсії сочиню, — божусь в том: ей-же ей!...

Виборний (*грошки подумавши*). Що-ж? Спрос не біда. Тут зла ніякого нема. Тільки Наталка — не промах!... О, розумна і догадлива дівка!

Возний. Осмісь ся! Ти умієш увернутись — тее то, як його — хитро, мудро, не дорогим коштом. Коли ж що, то можна і брехнути для обману, приязни ради...

Виборний. Для обману? Спасибі за се! Брехати і обманювати других — од Бога гріх а од лю .ей сором.

Возний. О, простота, простота!... Хто тепер — тее то, як його — не брешеть і хто не обманює? Мню, єжели би здесь зібралось много народу і зне-нацька ангел з неба з огненною різкою злетів і воскликнув: „Брехуни і обманщики! ховайтесь, а то я поражу вас!“ — ей-ей, всі присіли би до землі совісти ради!... Блаженна лож, єгда биваєть в пользу ближних; а то біда — тее то, як його — що часто лжемо іли ради своєя вигоди іли на упад других.

Виборний. Воно так, конешно: всі люде грішні, однакож...

Возний. Що однакож? всі грішні, та іще як! І один другого так обманюєть, як того треба! І як не верти, а виходить кругова порука, слухай:

Всякому городу нрав і права;

Всяка имієть свій ум голова.

Всякого прихоти водять за ніс,

Всякого манить к наживі свій біс.

Лев роздираєть там вовка в куски,
 Тут же вовк цапа скубе за виски;
 Цап у городі капусту псує;
 Всякий з другого бере за своє.
 Всякий, хто вище, то низчого гне;
 Дужий безсильного давить і жме.
 Бідний багатого — певний слуга,
 Корчить ся, гнеть ся пред ним як дуга.
 Всяк, хто не маже, то дуже скрипить;
 Хто не лукавить, то ззаду сидить.
 Всякого рот дере ложка суха,
 Хто-ж єсть на світі, щоб був без гріха?

Виборний. Воно так!... Тільки великим грішникам часто і даром проходить, а маленьким грішникам такого завдають бешкету, що і на старість буде в пам'ятку! Добре, пане возний! Я вас поважаю і зараз іду до старої Терпелихи. Бог зна, до чого дійдеть ся... Може воно і добре буде, коли ваша доля щаслива!

Возний (*з радости зачинає співати, а виборний підтягає за ним*).

Ой доля людська — доля єсть сліпа!
 Часто служить злим, негідним і їм помагає.
 Добрі терплять нужду, по миру товчуть ся,
 І все їм не в лад приходить, за що не візьмуть ся.
 До кого-ж ласкава ся доля лукава,
 Такий живе як сир в маслі, спустивши рукава.
 Без розуму люде в світі живуть гарно,
 А з розумом та в недолі вік проходить марно.
 Ой доле людська, чом ти не правдива,
 Що до інших дуже гречна, а до нас спесива?
 (Заслона).

IV.

(Хата Терпелихи. Мати пряде, а дочка шие).

Терпелиха. Ти ізнов чогось сумуєш, Наталко! Ізнов щось тобі на думку спало?

Наталка. Мені з думки не йде наше безталанне.

Терпелиха. Що-ж робити? Три роки уже, як ми по убожеству своєму продали дворик свій на Мазурівці.

покинули Полтаву і перейшли сюди жити: покійний твій батько довів нас до сього.

Наталка. І, мамо! Так йому на роду написано, щоб жити багатим до старости, а вмерти бідним; він не вмирав.

Терпилиха. Лучше-б була я вмерла, не терпіла-б такої біди, а більш через твою непокірність.

Наталка (*відкладаючи роботу*). Через мою непокірність ви біду терпите, мамо?

Терпилиха. А як же? Скільки хороших людей сваталось за тебе, розумних, зажиточних і чесних, а ти всім одказала — скажи, в яку надію?

Наталка. В надію на Бога. Лучше посідию дівкою, як піду заміж за таких женихів, як на мені сватались. Уже нічого сказати, хороші люди!

Терпилиха. А чому й ні? Дяк Тахтаулівський чом не чоловік? Він письменний, розумний і не без копійки. А волосний писарь і підканцелярист Скоробрешенко, чому не люде? Кого-ж ти думаєш діждатись? може пана якого, або губерського панича? Лучше-б всього, як-би вийшла за дяка, мала-б вічний хліб, була-б перше дячихою, а послі і попадею.

Наталка. Хоч-би і протопопшею, то Бог з ним! Нехай вони будуть розумні, багаті і письменніші од нашого возного, та коли серце мос не лежить до них і коли вони мені осоружні... Та і всі письменні — нехай вони собі тямлять ся!

Терпилиха. Знаю, чом тобі всі не любязні: Петро навяз тобі в зуби. Дурниця все те, що ти думаєш: чотири годи об нім ні слуху нема, ні послушанія.

Наталка. Так що-ж? Адже-ж і він об нас нічого не чує, та ми живемо; то й він жив, і таке пам'ятає об нас, та боїть ся вернутись.

Терпилиха. Ти не забула, як покійний твій батько напоследок не злюбив Петра і умираючи не дав свого благословенія на твое з ним замужество; так і мого ніколи не буде.

Наталка (*підбігає до матери, бере її за руку і співає*).

Ой мати, мати! Серце не вважає:
Кого раз полюбить, з тим і вомирає.

Лучше умерти, як з немилим жити,
 Сохнуть з печали, шо-день сльози лити.
 Бідність і багатство есть то божа воля,
 З милим їх ділити — щасливая доля.
 Ой, хиба-ж я, мати, не твоя дитина,
 Коли моя мука тоб буде мила?
 І до мого горя ти жалю не маєш:
 Хто прийшовсь по серцю, забудь заставляєш!

О мамо, мамо! Не погуби дочки своєї! *(Плаче)*.

Терпилиха *(з чуттем)*. Наталко, схаменись! Ти у мене одна, ти кров моя: чи захочу-ж я тебе погубити? Убожество моє і старість силують мене швидче заміж тебе оддати... Не плач! я тобі не ворог. Правда, Петро добрий парубок, та де-ж він? Нехай же прийде, вернеться до нас. Він не лежень, трудящий; з ним обідніти до злиднів не можна. Але що-ж! Хто відає, може де запропастився, а може і одружився де, може і забув тебе! Тепер так буває, що одну ніби то любить, а про другу думає.

Наталка. Петро не такий: серце моє за його ручається, і воно мені віщує, що він до нас вернеться. Як-би він знав, що ми тепер такі бідні, о, з кінця світа прилетів би до нас на поміч!

Терпилиха. Не дуже довіряй своєму серцю: сей віщун часто обманює. Придиви ся, як тепер робить ся на світі, та й о Петрі не думай... А лучше, як-би ти була мені покірна і мене слухала.

Чи я тобі, дочко, добра не бажаю,
 Коли кого зятем собі вибираю?

Ой дочко, дочко! що-ж ме і почати,

Де-ж любязного зятя дістати?

Петро десь блукає, може оженив ся,

Може за тобою не довго журив ся.

Ой дочко...

По старости моїй живу через силу,

Не дїждавшись Петра, піду і в могилу.

Ой дочко...

Тебе-ж без приюту, молоду дитину,

На кого оставлю бідну сиротину?

Ой дочко...

Ти на те ведеш, щоб я не діждала бачити тебе заміж, щоб через твоє упрямство не дожила я віку: бідність, сльози і перебори твої положать мене в домовину. *(Плаче)*.

Наталка. Не плачте, мамо! Я покоряюсь вашій волі і для вас за першого жениха, вам угодного, піду заміж; перенесу своє горе, забуду Петра і не буду ніколи плакати...

Терпилиха. Наталко, дочко моя! Ти все для мене на світі! Прошу тебе: викинь Петра з голови, і ти будеш щасливою... Але хтось мелькнув мимо вікна. Чи не іде хто до нас? *(Виходить)*.

V.

Наталка (сама). Трудно, мамо, викинути Петра із голови, а ще трудніше із серця. Та що робить!.. Дала слово за першого вийти заміж: для покою матері треба все перенести... Скріплю серце своє, перестану журитись, осушу сльози свої, — і буду весела. Женихи, яким я одказала, в другий раз не привяжуться. Возному так одрізала, що мусить одчепити ся; більше, здається, нема на приміті... А там — ох! Серце моє чогось щемить... *(Побачивши, що хтось наближається до дверей, сідає до роботи)*

VI.

(Входить виборний, а за ним Терпилиха).

Виборний. Помагайбі Наталко! Як ся маєш, як поживаєш?

Наталка. От живемо і масмо ся, як горох при дорозі: хто не хоче, той не вскубне.

Терпилиха. На нас бідних і безпомощних, як на те похиле дерево і кози скачуть.

Виборний. Хто-ж тобі виноват, стара? Як-би віддала дочку заміж, то і мала-б, хто вас обороняв би.

Терпилиха. Я сього тільки й хочу, так що-ж...

Виборний. А що-ж таке? Може женихів нема, або що? А може Наталка?

Терпилиха. То бо то й горе. Скільки не траплялось — і хороші люди — так: „Не хочу, та й не хочу!“

Виборний. Дивно мені та чудно, що Наталка так говорить; я ніколи-б від її розуму сього не ждав.

Наталка. Так то вам здасть ся; а ніхто не віда, хто як обіда.

Терпилиха. Оттак все вона — приговорками та одговорками і вивертаєть ся; а до того, як іще придасть охання та сліз, то я й руки опущу.

Виборний. Час би, Наталко, взятись за розум: ти уже дівка, не дитя. Кого-ж ти дожидаєш ся? Чи не із города ти таку примху принесла з собою? О, там панночки дуже собою чваняють ся і вередують женихами: той негарний, той небагатий, той неметкий, другий дуже смирний, инший дуже бистрий, той кирпатий, той носатий, та чом не воєнний, та коли і воєнний, то щоб гусарин; а від такого перебору досидять ся до того, що опісля на їх ніхто і не гляне.

Наталка. Не рівняйте мене, пане виборний, з городянками: я не вередую і не перебираю женихами. Ви знаєте, хто за мене сватав ся. Чи уже-ж ви хочете спхнути мене з мосту та в воду?

Виборний. Правда, заміж вийти — не дощову годину пересидіти; але мені здасть ся, як-би чоловік надежний трапив ся, то-б не треба ні для себе ні для матери йому одказувати; ви люде не багаті.

Терпилиха. Не багаті! Та така бідність, таке убожество, що я не знаю, як дальше і на світі жити.

Наталка. Мамо! Бог нас не оставить; єсть і біднійші від нас, а живуть же...

Терпилиха. Запевне, що живуть; але яка жизнь їх?!

Наталка. Хто живе чесно і годуєть ся трудами своїми, тому і кусок чорствого хліба смачнійший від мягкой булки, неправдою нажитої.

Терпилиха. Говори, говори! а на старости гірко терпіти нужду і во всьому недостаток., (До виборного). Хоч і не годить ся своєї дочки вихвалювати, та скажу вам, що вона добра у мене дитина; вона обіцяла для мого спокою за першого жениха, аби-б добрий, вийти заміж.

Виборний. Об розуму і доброму серцю Наталки нічого говорити: всі матери приміром ставлять її своїм дочкам; тільки — нігде правди діти — без приданого, хоч будь вона мудрійша од царя Соломона а краща

од прекрасного Іосифа, то може умерти сідою панною.

Терпилиха. Наталко! Наталко! чуєш, що говорять? Жалій послі на себе, а не на другого кого.

Наталка (зітхає). Я й так терплю горе!

Виборний. Та можна вашому горю пособити... (Лукаво). У мене є на приміті чоловігя — і поважний і багатий і Наталку дуже собі уподобав.

Наталка (в сторону). От і біда мені!

Терпилиха. Жартуйте, пане виборний.

Виборний. Без жартів, знаю гарного жениха для Наталки; а коли правду сказати, то я і прийшов за його поговорити з вами, пані Терпилихо.

Наталка (з нетерпеливістю). А хто такий той жених?

Виборний. Наш возний Тетерваковський. Ви його знаєте?... Чим же не чоловік?

Наталка. Возний? Чи він же мені рівня? Ви глумите ся надо мною, пане виборний.

Терпелиха. Я так привикла к своєму безталанню, що бою ся і вірить, щоб була сьому правда.

Виборний. З якого-ж побиту мені вас обманювати? Возний Наталку полюбив і хоче на їй женитись; що-ж тут за диво? Ну, скажіть же хуленько: як ви думаєте?

Терпилиха. Я душею рада такому зятеві.

Виборний. А ти, Наталко?

Наталка. Бога бійтесь, пане виборний! Мені страшно і подумати, щоб такий пан письменний, розумний і поважний хотів на мені женитись... Скажіте мені перше: длячого люде женять ся?

Виборний. Длячого? Длятого... А ти буцім і не знаєш!

Наталка. Мені здасть ся, длятого, щоб завести хазяйство і семейство, жити любязно і дружно, бути вірними до смерти і помагати другому; а пан, которий женить ся на простій дівці, чи буде їй щирим другом до смерти? Йому в голові і буде все роїтись, що він її виручив із бідности, вивів в люде і що вона йому не рівня. Буде на неї дивитись з презирством і обходитись з неповагою, і у пана така жінка буде гірше наймички, буде крепачкою.

Терпелиха. Оттак вона всякий раз занесе, та й справляй ся з нею. Коли на те пішло, то я скажу:

як-би не голованець наш Петро, то й Наталка була-б як шовкова.

Виборний. Петро? Де-ж він? А скільки років, як він пропада?

Терпилиха. Уже років трохи не з чотирі.

Виборний. І Наталка так обезглузділа, що любить запропастившого ся Петра? І Наталка, кажеш ти, добра дитина, коли бачить рідну свою матір при старості, в убожестві, всякий час з заплаканими очима і туж-туж умираючу від голодної смерти, не зжалить ся над матір'ю? А ради кого? Ради пройдисвіта, ланця, що може де в острозі сидить, може умер, або в москалі завербував ся! (*Терпилиха і Наталка плачуть*).

Виборний. Ей, Наталко, не дрочи ся!

Терпилиха. Та пожалій рідной
Мене старой бідной,
Схамени ся!

Наталка. Не плач, мамо, не жури ся!

Виборний. Забудь Петра ланця,
Пройдоху, поганця,
Покори ся!

Терпилиха. Будь же, дочко, мні послушна!

Наталка. Тобі покоряють,
На все соглашають
Прямодушно!

Виборний, Терпилиха і Наталка (разом):

Де згода в семействі, де мир і тишина,

Щасливі там люде, блаженна сторона:

Іх Бог благословляє,

Добро їм посилає

І з ними вік живе.

Терпилиха. Дочко моя! голубко моя! Пригорнись до мого серця! Покірність твоя жизни і здоровя мені придасть. За твою повагу і любов до мене Бог тебе не оставить, моє дитятко!

Наталка. Мамо, мамо! Все для тебе стерплю, все для тебе зроблю, і коли мені Бог поможе осушити твої сльози, то я найщасливійша буду на світі, тільки...

Виборний. А все таки „тільки“! Уже куди не кинь, то клин. Викинь лиш дур з голови; ударь лихом об землю, мовчи та диш!

Терпилиха. Так, дочко моя! Коли тобі що і на-верзеть ся на ум, то подумай, для кого і для чого ви-ходиш за возного заміж.

Наталка. Так, я сказала уже, що все для тебе зроблю, тільки щоб не спішили з весіллем.

Виборний. А на що-ж і одкладати в довгий ящик; адже ми не судді.

Терпилиха. Та треба-ж таки прибрать ся к весіллю: хоч рушники і готові, так іще дечого треба.

Виборний. Аби рушники були, а за прибори на весіллі не турбуйтеся: наш возний, не взяв його кат, на свій кошт таке бундячне весіллі уджигне, що ну!... Послухайте-ж сюди: сьогодні зробимо сватанне, і ви подавайте рушники, а там уже умовите ся собі з паном женихом і за весіллі. Прощайте! — Гляди-ж, Наталко, не згедзай ся, як старости прийдуть! памятай, що ти обцяла матері. Прощайте, прощайте!

Терпилиха. Прощайте, пане виборний! Спасе вас Бог за вашу приязнь. *(Виходить разом з ним).*

VII.

Наталка (сама). Не минула мене лиха година! Возний гірше репяха причепив ся. А здаєть ся, що Макогоненко до всеї біди привідця... Боже милосерний! Що зо мною буде? Страшно й подумати, як з немилим чоловіком увесь вік жити! як нелюба милувати, як осоружного любити! Куди мені діватись? де помочи шукати? кого просити?... Горе мені!... Добрі люде, допоможіть мені, пожалійте мене!... А я од уього серця жалію об дівках, які в такій біді, як я тепер... *(Падає на коліна і піднімає руки в гору).* Боже! Коли уже воля твоя є, щоб я була за возним, то вижени любов до Петра із мого серця і наверни душу мою до возного! Без сього чуда я пропаду на віки... *(Встає і співає):*

Чого-ж вода каламутна? чи не хвиля збила?

Чого-ж і я смутна тепер? чи не мати била?

Мене мати та не била, самі сльози ллють ся:

Від милого людей нема, од нелюба шлюють ся.
 Прийди милий, подиви ся, яку терплю муку:
 Ти хоч в серці, та од тебе беруть мою руку.
 Спіши милий! спаси мене од лютої напасти!
 За нелюбом коли буду, то мушу пропасти.

(Заслона).

Д І Я ІІ.

(Улиця в селі над Ворсклою, як попереду).

I.

Микола (сам). Один собі живу на світі, як би-
 линка на полі! Сирота, без роду, без племені, без та-
 лану і без приюту. Що робить, і сам не знаю. Був
 у городі, шукав місця, але скрізь спізнивсь. (Думає).
 Одважусь у пекло на три дні. Піду на Тамань, при-
 стану до Чорноморців. Хоч із мене і непоказний козак
 буде, та єсть же і негідніші від мене... Люблю я ко-
 заків за їх обичай: вони коли не пють, то воші бють,
 а все не гуляють... Заспіваю лишень пісню їх, що мене
 старий Запорожець Сторчогляд вивчив:

Гомін, гомін по діброві,
 Туман поле покриває;
 Мати сина, мати сина,
 Мати сина проганяє:
 „Іди, сину, іди, сину,
 Іди, сину, пріч від мене!
 Нехай тебе, нехай тебе,
 Нехай тебе Орда візьме!“
 — „Мене, мати, мене, мати,
 Мене, мати, Орда знає:
 В чистім полі, в чистім полі,
 В чистім полі обізжас.“
 — „Іди, сину, іди, сину,
 Іди, сину, пріч від мене!
 Нехай тебе, нехай тебе,
 Нехай тебе Турчин візьме!“
 — „Мене, мати, мене, мати,
 Мене, мати, Турчин знає:

Сріблом злотом, сріблом злотом,
Сріблом злотом наділяє.“

— „Іди, сину, іди, сину,
Іди, сину, пріч від мене!
Нехай тебе, нехай тебе,
Нехай тебе Ляхи візьмуть!“

— „Мене, мати, мене, мати,
Мене, мати, Ляхи знають:
Медом вином, медом вином,
Медом вином наповоають.“

— „Іди, сину, іди, сину,
Іди, сину, пріч від мене!
Нехай тебе, нехай тебе,
Нехай тебе Москаль візьме!“

— Мене, мати, мене, мати,
Мене, мати, Москаль знає:
Жить до себе, жить до себе
Давно уже підмовляє!...“

Так і я буду з Чорноморцями, буду тетерю їсти, горілку пити, люльку курити і Черкес бити. Тільки там треба утаїти, що я письменний; у них, кажуть, із розумом не треба висуватись. Та се не велика штука: і дурним не трудно прикинутись.

II.

Петро (*входить і не бачучи Миколи співає*):

Сонце низенько,
Вечір близенько,
Спішу до тебе,
Лечу до тебе,
Моє серденько!
 Ти обіщалась
 Мене вік любити,
 Ні з ким не знать ся
 І всіх цурать ся,
 А для мене жити!
Серденько моє!
Колись ми двос
Любились вірно,

Чесно, примірно.

І жили в спокої.

Ой як я прийду,

Тебе не застану.

Згорну я рученьки,

Згорну я біленькі,

Та і нежив стану...

Микола (*в сторону*). Се не із нашого села і овсі мені не знакомий.

Петро (*тихо*). Яке се село? Воно мені не в приміту.

Микола (*зближаючи ся до Петра*). Здоров, пане брате! Ти, здаєть ся, не тутешній.

Петро. Ні, пане брате.

Микола. Відкіля-ж ти?

Петро. Я?... (*Усміхаючись*). Не знаю, як тобі сказати. Відкіля хочеш...

Микола. Та вже-ж ти не забув хоч того міста, де родив ся?

Петро. О, запевне не забув, бо овсі не знаю.

Микола. Та що-ж ти за чоловік?

Петро. Як бачиш, бурлака на світі. Тиняю ся від села до села, а тепер іду в Полтаву.

Микола. Може у тебе родичі є в Полтаві або знакомі?

Петро. Нема у мене ні родичів, ні знакомих. Які будуть знакомі або родичі у сироти?

Микола. Так ти, бачу, такий, як і я, безпріютний.

Петро. Нема у мене ні кола, ні двора, весь тут.

Микола. О, братіку! (*Бере Петра за руку*). Знаю я добре, як тяжко бути сиротою і не мати місечка, де-б голову приклонити.

Петро. Правда твоя, брате; та я, дякувати Богу, до якого часу прожив так на світі, що ніхто нічим не уразить. Не знаю, чи моя однакова доля з тобою, чи од того, що й ти чесний парубок, серце моє до тебе склоняєть ся, як до рідного брата... Будь моім приятелем.

III.

(Возний і виборний виходять із хати Терпилихи. У возного рука перевязана шовковою хусткою, а у виборного висить через плечі старостинський рушник. Микола і Петро відходять в сторону. Возний проходить ся з задоволеним лицем).

Виборний (стає в дверях і говорить голосно в хату). Та ну бо, Борисе, іди з нами! Мені до тебе діло єсть.

Терпилиха. Дайте йому спокій, пане виборний! Нехай трохи прочумаєть ся.

Виборний. Та на дворі швидче провітрить ся.

Терпилиха. В хаті лучше, тут ніхто не побачить і не осудить.

Виборний. За всі голови! (Відходить від дверей). Не стидно, хоч і на сватанні, і через край смикнув окаянної варенухи... (Побачивши Миколу) Миколо! що ти тут робиш? Давно вернув ся з города?

Возний. Не обрітаєть ся ли в городі новинок каких куріозних?

Виборний. Адже ти був на базарі: що там чути?

Микола. Не чув, далєбі, нічого. Та в городі тепер не до новинок: там так улиці застроюють новими домами, та кришки красять, та якісь пішоходи роблять, щоб в грязь добре, бач, ходити було пішки, що аж дивитись мило. Да вже-ж і город буде, мов мак цвіте! Як-би покійні Шведи, що згинули під Полтавою, повставали, то-б тепер і не пізнали Полтави.

Возний. По крайній мірі — тєє то, як його — чи не чути чоґо об обидах, спорах і грабежах, і — тєє то, як його — о жалобах і позвах?

Виборний. Та що його питати? він по городу гав ловив та витришки продавав. (До Миколи). Чом ти, йолопе, не кланяєш ся пану возному та не поздоровиш його? Адже бачиш, він заручив ся.

Микола. Поздоровляю вас, добродію... А з ким же Бґг привів?

Возний. З найкращою зо всього села і всіх прикосновенних околиць дівицею.

Виборний. Не скажемо, нехай кортить! (Відходячи). А се що за парубок?

Микола. Се мій знакомий, іде із Коломака в Полтаву на заробіток.

Возний. Хіба разві — тес то, як його — із Коломака через наше село дорога в город?

Петро. Я нарощне прийшов сюди з ним побачить ся. (*Возний і виборний відходять*).

IV.

Петро. Се старший в вашім селі?

Микола. Який чорт! Він живе тільки тут. Бач, возний, — так і бундячить ся, що помазав ся паном. Юриста завзятий і хапун такий, що й з рідного батька злупить!

Петро. А той другий!

Микола. То виборний Макогоненко, чоловік і добрий був би, так біда: хитрий як лисиця і на всі сторони мотаєть ся; де не посій, там і вродить ся. І уже де і чорт не зможе, то пошли Макогоненка, зараз докаже.

Петро. Так він штука! Кого-ж вони висватали?

Микола. Я догадуюсь. Тут живе одна бідна вдова з дочкою, то мабуть на Наталці возний засватав ся, бо до неї багато женихів залицялись.

Петро. На Наталці?... Та Наталка-ж не одна на світі... Так, видно, Наталка багата, хороша і розумна?

Микола. Правда, хороша і розумна, а до того і добра, тільки не багата; вони недавно тут поселились і дуже бідно живуть. Я далекий їх родич і знаю їх бідне поживанне.

Петро. Де-ж вони перше жили?

Микола. В Полтаві.

Петро (*з страхом*). В Полтаві?

Микола. Чого-ж ти не своїм голосом крикнув?

Петро. Миколо, братіку мій рідний! Скажи по правді: чи давно уже Наталка з матір'ю тут живуть і як вони прозивають ся?

Микола. Як тут вони живуть? (*Говорить з протягом, немов на думці рахував час*)... четвертий уже год. Вони оставили Полтаву зараз по смерті Наталчиного батька.

Петро (*скрикує*). Так він умер?

Микола. Що з тобою робить ся?

Петро. Нічого, нічого. Скажи, будь ласкав, як вони прозивають ся.

Микола. Стара прозиваєть ся Терпилиха Горпина, а дочка Наталка.

(Петро сплескує руками, закриває ними лице, опускає голову і стоїть нерухомо).

Микола *(бе себе по чолі і робить знак, наче щось відгадав)*. Я не знаю, хто ти, і тепер не питаюсь, а тільки послухай:

Вітер віє горою,
Любивсь Петрусь зо мною.
Ой, лихо, не Петрусь,
Лице біле, чорний ус!

Полюбила Петруся,
Та сказати бою ся.
Ой лихо...

А за того Петруся
Била мене матуся.
Ой лихо...

Де-ж блукає мій Петрусь,
Що і досі не вернувсь?
Ой лихо...

Я хоч дівка молода,
Та вже знаю, що біда.
Ой лихо...

А що, може не одгадав? *(Обіймає Петра)*.

Петро. Так, угадав! Я той нещасний Петро, якому Наталка приспівувала сю пісню, якою вона любила і обіщала до смерти не забути; а тепер...

Микола. Що-ж тепер? Іще ми нічого не знаємо. Може і не її засватали.

Петро. Та сарце моє замирає, чує для себе великого горя. Братіку Миколо! Ти говорив мені, що твій родич: чи не можна тобі довідать ся про сватання Наталки? Нехай буду знати свою долю!

Микола. Чом не можна? Коли хочеш, я зараз піду і все розвідаю. Ти скажи мені: чи говорити Наталці, що ти тут?

Петро. Коли вона свобідна, то скажи за мене; а коли заручена, то лучше не говори. Нехай буду один говорювати і сохнути з печали. На-що їй споминати про того, що так легко забула!

Микола. Стережись, Петре, нарікати на Наталку. Скільки я знаю її, то вона не од того іде за возного, що тебе забула. Підожди-ж мене тут. (*Відходить до Терпилихи*).

V.

Петро (*сам*). Чотирі годи уже, як розлучили мене з Наталкою. Я бідний був тоді і любив Наталку без усякої надії. Тепер, наживши кривавим потом копійку, поспішав, щоб багатому Терпилови показатись гідним його дочки; а вмiсто багатого батька найшов матір і дочку в бідности і без помочи... Все, здасть ся, близило мене до щастя, і як на те, треба-ж опізнитись одним днем, щоб горювати всю жизнь! Кого безталанне нападе, тому нема ні в чім удачі. Правду в тій пісні сказано, що сусідови все удасть ся, всі його люблять, всі до його липнуть, а другому все як одрізано...

У сусіда хата біла,
У сусіда жінка мила;
А у мене ні хатинки,
Нема щастя, нема жінки.

За сусідом молодиці,
За сусідом і вдовиці,
І дівчата поглядають,
Всі сусіда полюбляють.

Сусід раньше мене сіс,
У сусіда зеленіс;
А у мене не орано
І нічого не сіяно.

Всі сусіда вихваляють,
Всі сусіда поважають;
А я марно часи трачу,
Один в світі тільки плачу.

VI.

Виборний (вийшов тимчасом на улицю, слухав, а потім підходить до Петра і каже). Ти, небоже, і співака добрий.

Петро. Не так щоб дуже, от аби то...

Виборний. Скажи-ж мені: відкіля ти ідеш, куди, і що ти за чоловік?

Петро. Я собі бурлака. Шукаю роботи по всіх усюдах і тепер іду в Полтаву.

Виборний. Де-ж ти бував, що ти видав і що чував?

Петро. Довго буде все розказувати. Був я і у моря, був і на Дону, був і на лінії, заходив і в Харків.

Виборний. І в Харкові був? Лепський то десь город?

Петро. Гарний город. Там всього доброго єсть, я і в театрі був.

Виборний. Де? в театрі? А що се таке театр? город чи містечко?

Петро. Ні, се не город і не містечко, а в городі встроєний великий будинок. Туди ввечері зізжають ся пани і сходять ся всякі люде, хто заплатити може, і дивлять ся на кумедію.

Виборний. На кумедію! Ти-ж бачив, пане брате, сю кумедію, яка вона?

Петро. Я нераз бачив. Се таке диво, як побачиш раз, то і вдруге захочеть ся.

VII.

Возний (підходить до виборного). Що ти тут, старосто мій — теє то, як його—розглагольствуєш з пришельцем?

Виборний. Та тут диво, добродію. Сей парняга був в театрі та бачив кумедію і зачав був мені ровказувати, яка вона, так от ви перебили.

Возний. Кумедія, сиріч, лицедійство... Продолжай (до Петра), вашець...

Петро. На кумедії одні виходять, поговорять тай підуть; другі вийдуть, те-ж роблять; деколи під музику співають, сміють ся, плачуть, бють ся, стріляють ся, валять ся і умирають.

Виборний. Так така-то кумедія? Є на' що дивитись, коли люде убивають ся до смерти!... Нехай їм всячина!

Возний. Вони не убивають ся і не умирають — теє то, як його — настояще, а тільки так удають іскусно і прикладають ся мертвими. О, як-би справді убивали ся, то-б було за що гроші заплатити!

Виборний. Так се тільки гроші видурюють! Скажи-ж, братіку: яке тобі лучше всіх полюбилось, як каже пан, возний, лицемірство?

Возний. Не лицемірство, а лицедійство.

Виборний. Ну, ну, лицедійство...

Петро. Мені полюбилась наша малоросійська кумедія. Там була Маруся, був Климовський, Прудіус і Грицько...

Виборний. Роскажи-ж мені, що вони робили, що говорили.

Петро. Співали московські пісні на наш голос. Климовський танцював з Москалем, а що говорили, то трудно розібрати, бо сю штуку написав Москаль по нашому і дуже поперевертав слова.

Виборний. Москаль? Нічого-ж і говорити. Мабуть, вельми нашкодив і наколотив гороху з капустою.

Петро. Климовський був письменний, компонував пісні і був виборний козак, служив в полку пана Кочубея на баталії з Шведами, під нашою Полтавою.

Возний. В полку пана Кочубея? Но в славній полтавській времена — теє то, як його — Кочубей не був полковником і полка не имів; ібо і пострадавший од ізверга Мазепи, за вірність к государю і отечеству, Василій Леонтіевич Кочубей був генеральним судєю, а не полковником.

Виборний. Так се так, не во гнів сказати, — буки — барабан — башта, шануючи Бога і вас.

Возний. Великая неправда виставлена пред очі публичности. За сіє Малоросійська літопись в праві припозвать сочинителя позовом к отвѣту.

Петро. Там і Іскру почитують.

Возний. Іскра, шурина Кочубея, був полковником полтавським і пострадав вмісті з Кочубеєм мало не за год полтавської баталії; то думать треба, що і полк йому принадлежал во время сраженія при Полтаві.

Петро. Там Прудиуса і писаря його Грицька дуже бридко виставлено, що ніби царську казну затаїли.

Возний. О, се діло можливе і за се сердить ся не треба. В сімі не без виродка — теє то, як його. Хиба єсть яка земля праведними Ювами населена? Два плути в селі і селу безчестя не роблять, а не тільки цілому краєви.

Виборний. Отто тільки не чепурно, що Москаль взяв ся по нашому і про нас писати, не бачивши з роду краю і не знавши звичаїв і повіря нашого. Коли не він...

Возний. Полно, довольно, годі, буде балакати. Тобі яке діло до чужого хисту? Ходім лиш до будущеї моєї тещі.

VIII.

Петро (сам). Гірко мені слухати, що Терпилиху зове другий, а не я, тещею. Так Наталка не моя, Наталка, котору я любив більше всього на світі, для которої одважував жизнь свою на всі біди, для которої стогнав під тяжкою роботою, для которої скитав ся на чужині і зароблену копійку збивав до купи, щоб розбагатіти і назвати Наталку своєю вічно! І коли сам Бог благословив мої труди, Наталка тоді достаєть ся другому!... О злая доле! Чом ти не такая як, других?

Та йшов козак з Дону, та з Дону до дому,

Та з Дону до дому, та й сів над водою.

Та й сів над водою, проклинає долю:

Ой доле-ж моя, доле, доле-ж моя злая!

Доле моя злая, чом ти не такая,
 Чом ти не такая, як доля чужая?
 Другим даєш лишне, мене-ж обижаєш,
 І що мені миле, і те одніма ш!...

IX.

(Микола вертаєть ся).

Петро. А що, Миколо? яка чутка?

Микола. Не вспів нічого й спитати. Лихий приніс возного з виборним. Та тобі-б треба притаїтись де не-будь. Наталка обіщалась на час сюди вийти.

Петро. Як же я удержусь не показатись, коли побачу свою милу!

Микола. Я кликну тебе, коли треба буде.

X.

(Наталка виходить, Петро ховаєть ся).

Наталка (*виходячи поспішно*). Що ти хотів сказати мені, Миколо? Говори швидче, бо за мною зараз збігають ся.

Микола. Нічого. Я хотів спитати тебе: чи ти справді посватана за возного?

Наталка (*смутно*). Посватана. Що-ж робити! Не можна більше сопротивлятивляти ся матері! Я і так скілько одвильовала ся і всякий раз убивала її своїм одказом.

Микола. Ну що-ж? Возний, не взяв його враг, за-видний жених. Не бійсь, полюбить ся, а може і полюбивсь уже?

Наталка (*з докором*). Миколо, Миколо! Не гріх тобі тепер надо мною сміятись? Чи можна мені полюбити возного або кого другого, коли я люблю одного Петра? О коли-б ти знав його, пожалів би і мене і його.

Микола. Петра?...

Що за того Петруся
 Била мене матуся.

Ой, лихо, не Петрусь!
Лице біле, чорний ус.

Наталка (*плачучи*). Що ти мені згадав! Ти роздираєш моє серце... О, я бідна... (*Помовчавши, показує на ріку*) Бачиш Ворскло?... Або там, або ні за ким.

Микола (*показує в ту сторону, де сховав ся Петро*). Бачиш ту сторону? отже і в Ворсклі не будеш і журитись перестанеш.

Наталка Ти, мені здаєть ся, побувавши довго в городі, ошалів і зовсім не тим став, що був.

Микола. Коли хочеш, то я так зроблю, що і ти не та будеш, що тепер.

Наталка. Ти чорт зна що верзеш. Піду лучше до дому. (*Іде*).

Микола (*затримуючи Наталку*). Пожди. Одно слово вислухай, та й одвяжись од мене.

Наталка. Говори-ж: що таке?

Микола. Хочеш бачити Петра?

Наталка. Що ти? перехрестись! Де-б то він узяв ся?

Микола. Він тут, та боїть ся показатись тобі, за-тим, що ти посватана за возного.

Наталка. Чого йому боятись? Нам не гріх побачитись: я ще не вінчана... Та ти обманюєш!

Микола. Не обманюю, приглядайсь... Петре, явись!

Наталка (*побачивши Петра, скрикує*). Петро!...

Петро. Наталко!... (*Обіймають ся*).

Микола. Поблукавши мій Петрусь,

До мене упать вернувсь.

Ой, лихо не Петрусь!

Лице біле, чорний ус.

Петро. Наталко! в який час я тебе стрічаю!... Для-того тільки побачились, щоб на віки розлучитись.

Наталка. О Петре! Скільки сліз вилила я за тобою!... Я знаю тебе і затим не питаю ся, чи ти любиш мене, а за себе — божу ся...

Микола. Об любови поговорите другим разом, иншим часом; а тепер поговоріть, як з возним розв'язать ся.

Наталка. Не довго з ним розв'язать ся: не хочу, не піду — тай кінці в воду.

Петро. Чи добре так буде? Твоя мати...

Наталка (Перебиваючи). Моя мати хотіла, щоб я за возного вийшла заміж затиш, що тебе не було; а коли ти прийшов, то возний мусить одступитись.

Петро. Возний — пан чиновний і багатий; а я не маю нічого. Вам з матір'ю треба підпори і зашити; а я через себе ворогів вам прибавлю, а не поміч подам.

Наталка Петре, не так ти думав, як одходив.

Петро. Я однаковий, як тоді був, так і тепер, і скажу тобі, що і мати твоя не согласить ся промінати багатого зятя на бідного.

Микола. Трохи Петро чи не правду говорить.

Наталка. Одгадую своє нещасте! Петро більше не любить мене, і йому нужди мало, хоч-би я й пропала. От яка тепер правда на світі!

Підеш, Петре, до тієї, яку тепер любиш,
Перед нею мене бідну за любов осудиш.

Петро. Я другої не любив і любить не буду,
Тебе-ж, моє серденьтко, по смерть не забуду.

Наталка. Коли-б любив по прежньому, то-б не
[мав цурать ся,
Не попустив свою милу другому достать ся.

Петро. Люблю тебе по прежньому, не думав цу-
[рать ся!...
Не попущу мою милу другому достать ся.

Наталка. Я жизнь свою ненавижу, з серцем не
[звладаю,
Коли Петро мій не буде, то смерть загадаю.

Петро. Коли вірно Петра любиш, так живи для
[його!
Молись Богу, моя мила, не страшись нікого.

Обоє. Бог pomoже серцям вірним пережити муки,
Душі наші зєдинились, зєдинить і руки.

Микола. Так, Наталко! Молись Богу і надій ся од Його всього доброго. Бог так зробить, що ви обоє не счуєтесь, як і щасте на вашій стороні буде.

Наталка. Я давно уже поклялась і тепер клянусь, що окрім Петра ні за ким не буду. У мене рідна мати, не мачуха, не схоче своєї дитини погубити.

Петро. Дай Боже, щоб її природна доброта взяла верх над приманою багатого зятя.

Наталка. Петре, любиш ти мене?

Петро. Ти все таки не довіряєш? Люблю тебе більше, як самого себе.

Наталка. Дай же мені свою руку! Будь же добрим і мені вірним, а я навек твоя.

Микола. Ай, Наталка! ай, Полтавка! От дівка, що і на краю пропасти не тільки не здригнулась, а й другого піддержує!... За се заспіваю тобі пісню про Ворскло, щоб ти не важилась його прославляти собою: воно й без тебе славне.

Ворскло річка невеличка,
Тече здавна, дуже славна
Не водою а війською,
Де Швед поліг головою.

Ворскло зріло славне діло,
Де цар білий, дуже смілий,
Побив вражу шведську силу,
Та насипав їм могилу.

Козаченьки з Москалями
Потішались над врагами;
Добре бились за Полтаву,
Всій Росії в вічну славу!

Петро. Отже ідуть...

Микола. Кріпись, Петре, і ти, Наталко! Наступас хмара і буде великий грім.

XI.

(Виходять возний, виборний і Терпилиха).

Виборний. Що ви тут так довго роздобарюєте?

Возний. О чом ви — теє то, як його — бесідуєте?

Терпилиха (*побачиши Петра*). Ох, мені лихо!

Наталка. Чого ви лякаєтесь, мамо? Се Петро.

Терпилиха. Се Петро! Свят, свят, свят!... Відкіля він взяв ся? Се мара...

Петро. Ні, се не мара, а се я, Петро, і тілом і душею.

Возний. Що се за Петро?

Виборний. Се мабуть той, що я вам говорив, Наталчин любезний, пройдисвіт, ланець.

Возний. Так ти, вашець, Петро? Чи не можна-б — теє то, як його — убиратись своєю дорогою? Бо ти, кажець ся, бачить ся, здаєць ся, між нами лишній.

Наталка. Чого-ж се він лишній?

Терпилиха. І відомо—лишній, коли не в час прийшов хати холодити.

Петро. Я вам ні в чім не помішаю. Кінчайте з Богом те, що зачали.

Наталка. Не так то легко можна скінчить те, що вони почали.

Возний. А по какой би то такой резонной причині?

Наталка. А по такій причині: коли Петро мій вернувсь, то я не ваша, добродію.

Возний. Однакож, вашеці проше, ви рушники подавали, сиріч — теє то, як його — ти одружила ся зо мною.

Наталка. Далеко ще до того, щоб я з вами одружилась! Рушники нічого не значать.

Возний. Не прогнівай ся, стара. Дочка твоя — теє то, як його — нарушаєть узаконенний порядок. А понеже рушники і шовковая хустка суть доказательства добровольного і непринужденного єя согласія бить мою сожительницею, то в таком припадці станете пред суд і заплатите пеню і посидите на вежі.

Виборний. О, так! о, так! Зараз до волосного правленія, та і в колоду.

Терпилиха. Батечки мої, умилосярдїтесь! Я не одступлю од свого слова. Що хочете, робїть з Петром, а Наталку про мене звяжіть і до вінця ведїть.

Наталка. Не докажуть вони сього. Петро нічого не виноват, а я сама не хочу за пана возного: до сього силою ніхто мене не принудить. І коли на те йде, так знайте, що я вічно одрікаюсь од Петра і за возним ніколи не буду.

Микола. Що тепер скажуть?

Виборний. От вам і Полтавка! Люблю за обичай!

Терпилиха. Вислухайте мене, мої рідні! Дочка моя до сього часу не була такою упрямою і смілою; а як прийшов (*показує на Петра*) сей шибеник, пройдисвіт, то й Наталка збожеволіла і зробилась такою, як бачите. Коли ви не випровадите відсіля сього голодранця, то я не ручаюсь, щоб вона і мене послухала.

Возний і виборний (разом). Вон, розбишако, із нашого села зараз! і щоб і дух твій не пах! А коли волею не підеш, то туди запроторимо, де козам роги правлять.

Петро. Утихомиртесь на час і слухайте мене. Що ми з Наталкою любили ся, про те і Богу і людям ізвісно; а щоб я Наталку відговорював іти заміж за пана возного, научав дочку не слухати матери і поселяв несогласіє в семі — нехай мене Бог накаже! Наталко, покори ся своїй долі: послухай матери, полюби пана возного і забудь мене на віки! (*Відвертаєть ся і утирає сльози*).

Всі показують спочутте зо смутком Петра, навіть возний.

Терпилиха (тихо). Добрий Петро! Серце моє против волі за його вступаєть ся.

Наталка плаче, возний задумуєть ся.

Виборний. Що не говори, а мені жаль його.

Микола. На чім-то все це окошить ся?

Возний (до Петра). Ти, вашець — теє то, як його — куди тепер помандруєш?

Петро. Я ішов в Полтаву; а тепер піду так, щоб ніколи сюди не вертатись... Іще пару слів скажу Наталці. Наталко! Я для тебе оставив Полтаву і для тебе в дальніх сторонах трудив ся чотири годи; ми з тобою вирости і згодовали ся вкупі у твоєї матери: ніхто не

воспретить мені почитати тебе своєю сестрою. Що я нажив, все твоє: на, возьми. (*Виймає з за пазухи загорнуті в платок гроші*). Щоб пан возний ніколи не попрекнув тебе, що взяв бідну і на тебе іздержав ся. Прощай! шануй матір нашу, люби свого суженого, а за мене одправ панахиду...

Наталка. Петре! нещастє моє не таке, щоб грішми можна од його одкупитись: воно (*показує на серце*) тут! Не треба мені грошей твоїх, вони мені не допоможуть. Та бідою нашою не потішать ся вороги наші... і моєї жизни кінець не далеко. (*Схиляєть ся на плече Петрови*).

Терпилиха (*підбігає і обіймає Петра*). Петре!

Наталка (*обіймаючи Петра*). Мамо, кого ми те-ряємо!

Микола (*до виборного*). А тобі як він здаєть ся?

Виборний. Такого чоловіка, як Петро, я з роду не бачив.

Возний (*ступаючи наперед*). Розмишлял я предовольно, і нашел, що великодушний поступок всякої страсти в нас пересиливаєть. Я — возний, і признаюсь, що од рожденія мого розположен к добрим ділам; но за недосужністю по должности і за другими клопатами доселі ні одного не зділав. Поступок Петра, толико усердний і без примісу ухищренія, подвигаєть мене на нижеслідующє... (*До Терпилихи*). Ветха деньми! благословіте ли на благоє діло?

Терпилиха. Воля ваша, добродію! Що ні зробіте, все буде хороше: ви у нас пан письменний.

Возний. Добрий Петре і бойкая Наталко, приступіте до мене! (*Бере їх за руки. підводить до матери і говорить*). Благослови дітей своїх щастем і здоровем. Я одказуюсь од Наталки і уступаю Петру во вічне і потомственне владініє з тим, щоб зробив її благополучною. (*До глядачів*). Поєлику же я возний, то по привілегії, статутом мені наданої, заповідаю всім: „де два бють ся, третій не мішайсь!“ і твердо памятовать, що насильно милим не будеш.

Петро і Наталка (*обіймаючи матір*). Мати наша рідная, благослови нас!

Терпилиха. Бог зєдиняє вас чудом, нехай вас і благословить своєю благодією.

Микола. Оттакові-то наші Полтавці! Коли діло піде, щоб добро зробити, то один перед другим хапають ся.

Воборний. Наталка — по всьому Полтавка, Петро Полтавець, та й возний, здасть ся, не з другої губернії.

Петро. Наталко! Тепер ми ніколи не розлучимось. Бог нам поміг перенести біди і напасти. Він допоможе нам вірною любовію і порядочною житнію бути приміром для других і заслужити прізвище добрих Полтавців. Заспівай же, коли не забула, свою пісню, що я найбільше люблю.

Наталка. Коли кого любиш, того нічого не забудеш. *(Цілує Петра і співає).*

Ой, я дівчина Полтавка,
А зовуть мене Наталка,
Дівка проста, не красива,
З добрим серцем, не спесива.

Коло мене хлопці вють ся,
І за мене часом бють ся,
А я люблю Петра дуже,
До других мені байдуже.

Мої подруги пустують
І зо всякими жартують,
А я без Петра скучаю
І веселости не знаю.

Я з Петром моїм щаслива,
І весела і жартлива:
Я Петра люблю душею,
Він один владіє нею.

Всі гуртом :

Начинаймо веселить ся,
Час нам сльози осушить;
Доки лиха нам страшить ся,
Не до смерти в горі жить.

Нехай злиї одні плачуть,
Бо недобре замишляють,
А Полтавці добре скачуть
І на зло другим гуляють.

Коли хочеш быть щасливим,
То на Бога полагай ся,
Перенось все терпеливо,
І на бідних оглядай ся!

(ЗАСЛОНА).

№ 11. Проф. **М. Грушевський**, Про українську мову і українську школу. (З портретом і біографією автора).

№ 12. **М. Порш**, Про автономію України.

№ 13. **Б. Свідерський**, Економічні нариси.

Готують ся до друку:

№ 14. Проф. **М. Грушевський**, Одвість чи розпад? (Про українську справу в Росії) й інші книжечки.

В третій десяток увійдуть твори **М. Кропивницького** (По ревізії), **Ів. Тобілевича** (Карпенка Карого), **Ст. Руданського** (Співомовки), **П. Мирного** (Лови), **Б. Грінченка** (Байда), **О. Мартовича**, **М. Коцюбинського** („Persona grata“) й ин., а також вибрані твори з української народньої словесности.

Набувати книжечки „ВІДРОДЖЕННЯ“ можна в кожній українській книгарні.

46.099

**:: Всякі українські книжки
і часописі можна дістати
в отсих українських
:: книгарнях: ::**

У Київі:

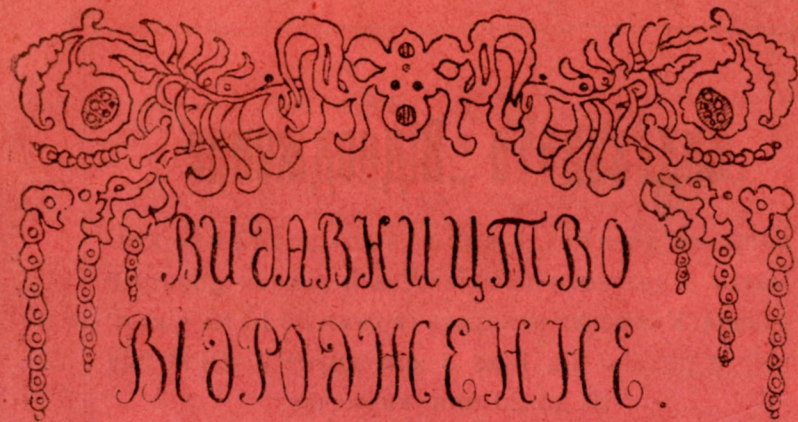
1. **Українська Книгарня**, ред. Літ. Наук. Вістника, Фундуклеївська, 12.
2. **Українська Книгарня**, ул. Безаковська, 8.
3. **Крамниця „Час“**, В. Володимирська, 53.

В Полтаві:

1. Українська Книгарня, Петровська ул., д. Ворожейкина.
 2. Книгарня Г. Маркевича, Бульвар І. Котляревського.
- В **Катеринославі**: Книгарня Лозинської, Проспект.
- В **Харкові**: „Українська Книгарня“, Петровський пер., 48.
- В **Одесі**: Книгарня „Діло“, Преображенська, 11.
- В **Катеринодарі**: „Українська Книгарня“, Катерининська, 34.
- В **Житомирі**: Книгарня Совинського.

З друкарні „Діла“ Львів, Ринок 10.

ВИДАВНИЦТВО
ВІДРОДЖЕННЯ.

Іван Котляревський.

НАЧАЛКА ПОЛТАВКА.

Українська оперета.

№ 1.

ЦІНА 15 КОП.